

УДК 330.101:316.334.23 +37(09)(477.8) – 378(09) – (73)

Л.П.Кулаковська

Житомирський державний технологічний університет

Т.Ю.Кулаковський

Житомирський національний агроекологічний університет

РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ЯК ОСНОВНОГО ДЖЕРЕЛА РОБОЧИХ МІСЦЬ

В статті поставлена проблема забезпечення населення України робочими місцями; встановлено зв'язок між появою нових робочих місць з розвитком підприємництва; показана роль особистості підприємця в успішності підприємницької діяльності; визначена роль системи освіти в підготовці підприємців.

L. Kulakovska, T. Kulakovski

ROLE OF HIGHER EDUCATION IN BUSINESS DEVELOPMENT AS MAIN SOURCE JOBS

In the article the problem of providing Ukrainian population by workplaces is defined; shown connection between appearance of new workplaces and development of enterprise; the role of entrepreneur personality in entrepreneurial activity progress is shown; the role of educational system in entrepreneurial education is defined.

Л.П. Кулаковская, Т.Ю.Кулаковский

РОЛЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА, КАК ОСНОВНОЙ ИСТОЧНИК РАБОЧИХ МЕСТ

В статье поставлена проблема обеспечения населения Украины рабочими местами; установлена связь между появлением новых рабочих мест с развитием предпринимательства; показана роль личности предпринимателя в успешности предпринимательской деятельности; определена роль системы образования в подготовке предпринимателей.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими отриманих наукових результатів. Основним джерелом забезпечення потреб переважної більшості населення є наймана праця. На жаль, кількість робочих місць щороку зменшується. Так, за період з 1985 р. по 2009 р. кількість

осіб, що були задіяні як наймані працівники, зменшилась на 53,7%. Лєвова частка суб'єктів господарювання, що створюють робочі місця в системах економіки розвинутих країн належить до сфери підприємництва. На жаль, статистичний аналіз вказує на низьку ефективність господарської діяльності суб'єктів підприємництва в нашій країні. Причини такого становища криються в неготовності населення до ефективного ведення підприємництва, і як результат, недостатньої кількості успішних підприємців. Зважаючи на своєрідний процес становлення та розвитку підприємництва в Україні виникає необхідність у підготовці підприємців системою освіти.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми зайнятості у своїх роботах піднімали: В.С. Васильченко, А.М. Колот, Є.М. Лібанова, Д.П. Мельничук, В.М. Петюх та інші.

Ідеї підприємництва серед економістів вперше висунув Ж.Б. Сей (1767-1832рр), пізніше ідеї підприємництва та підприємця розглядав австрійський вчений Й. Шумпетер (1883-1950рр). Зважаючи на провідну роль підприємництва в економічному прогресі, питанням інтерпринерства (підприємництва) присвятили свої роботи багато вчених економістів: К.Р. Макконелл, С.Л. Брю, А. Маршал, С.В. Мочерний, С.В. Єщенко, Ю.І. Палкін, Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазура, В.С. Медведєв, А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко, М.П. Нахаба та багато інших.

Вивченню комплексу проблем, пов'язаних із бізнес-освітою та її становленню в Україні, активно сприяла наукова та науково-практична діяльність Б.Андрушківа, Д.Богині, Б.Будзана, С.Вовканича, Б.Гаврилишина, М.Долішнього, С.Злупка, М.Козоріз, К.Корсака, І.Кравченко, О.Кузьміна, В.Куценко, І.Лукінова, Є.Панченко, В.Пинзеника, С.Соколенка, О.Соскіна, Н.Ушакової.

Не дивлячись на те, що окремо питанням зайнятості, підприємництва, а також бізнес-освіти присвячено багато робіт, в комплексі ці питання до цього часу не розглядалися. В українській науковій літературі піднімаються питання розвитку лише бізнес – освіти, а питання щодо удосконалення підготовки підприємців в рамках вищої освіти залишаються поза увагою, незважаючи на наявність в Переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка

фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо – кваліфікаційним рівнем бакалавра, галузі знань «Економіка та підприємництво». Відчувається недостатність науково-теоретичних узагальнень цих проблем, необхідність подальшої розробки науково-методичних елементів, спрямованих на практичне вирішення завдань по формуванню класу підприємців. Крім того, не розглядається питання залежності забезпечення населення робочими місцями від належного функціонування підприємництва в Україні. Відсутній зв'язок освіта – підприємництво – робочі місця.

Цілі статті. Провести аналіз можливостей населення України займатися найманою працею з метою одержання трудового доходу для забезпечення власних потреб, потреб сім'ї, а також наповнення соціальних фондів. Встановити залежність між наявними робочими місцями і розвитком підприємництва. Встановити залежність ефективності діяльності підприємництва від наявності успішних підприємців. Визначити роль і можливості освіти у сприянні підготовки успішних підприємців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Наймана праця в Україні забезпечує покриття витрат самих найманих працівників їхніх сімей і тих осіб, у яких доходом є соціальні допомоги та інші поточні трансферти. У структурі доходів населення України заробітна плата складає 41,9% , соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти – 39,5%. Зважаючи на те, що соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти виплачуються із різних фондів, які формуються виходячи із заробітної плати найманих працівників, необхідно констатувати, що 81,5% доходів населення України залежить від праці найманих працівників. Разом з тим, кількість найманих працівників із кожним роком зменшується: у 2008 році кількість осіб, зайнятих найманою працею складала 11389 тис. осіб, що на 37,6% менше ніж у 1995 р., на – 51,3% менше ніж у 1990 р. і на 53,7% менше ніж у 1985 р. У 2009 р. ситуація з забезпеченням населення найманою працею ще більш погіршилась: із 20,9 млн. осіб економічно-активного населення було забезпечено найманою працею лише

40,1%, або 8206,3 тис. осіб, що на 3182,7 тис. осіб менше ніж в попередньому році.

Виникає питання: можливо Україні не потрібна наймана праця, яка направлена на виготовлення товарів, надання послуг, на виконання робіт для свого народу? І з цієї причини населення України не забезпечується належним чином зайнятістю через найману працю, доходами від цієї праці для задоволення своїх потреб?

Відповідь на це запитання можна знайти проаналізувавши ситуацію з виробництвом найважливіших видів продукції на одну особу в рік.

Аналіз вітчизняного виробництва у розрахунку на одну особу в рік свідчить про результативність вітчизняної економіки. Так, виробництво найважливіших видів продукції харчової промисловості *на одну особу в рік* в 2008 р. складало: яловичини і телятини – 3,7кг; свинини – 3,7кг; масла вершкового – 1,8кг, молока обробленого рідкого – 17,3кг, цей перелік можна було б продовжити. І це при наявності природних ресурсів для забезпечення сировиною харчової галузі (70% землі є сільськогосподарськими угіддями, а щільність населення складає 76 осіб на 1 кв. км). Не краща ситуація і в легкій промисловості, де виробництво у розрахунку на одну особу в 2008 р. характеризувалось аналогічно: вироби панчішно-шкарпеткові – 1,3 пар; светри, джемperi та інші трикотажні вироби – 0,1 шт.; взуття – 0,5 пар; тканини – 2,4 кв. м. тощо.

Лише ці два факти свідчать, що Україна перетворюється в країну, яка є ринком збуту іноземної продукції. З однієї сторони – це абсолютна залежність країни від інших країн, а з іншої – це втягнення населення країни в бідність.

Потрібні нові робочі місця і в такій кількості, щоб забезпечити населення країни найманою працею і достойними доходами від цієї праці. Вирішити це питання декларативним шляхом неможливо. Ми маємо практику створення нових робочих місць за Указом Президента України від 11 липня 2005 р. про створення не менш ніж 1млн. робочих місць на рік. Саме через декларативність програма створення нових робочих місць виявилася неефективною.

За часів планово-командної системи управління питання забезпечення населення робочими місцями вирішувала держава через свій апарат. На сьогодні ситуація змінилася – кількість об'єктів ЄДРПОУ державної форми власності займає досить незначну частку. Тобто, забезпечення населення товарами і послугами, з одного боку, і робочими місцями, а відповідно й доходами населення, з іншого боку, в країні з ринковою економікою, є *функцією підприємництва*, так як підприємець не може вести підприємницьку діяльність без основного фактора виробництва – найманої праці.

Необхідно відзначити, що ефективність вітчизняного підприємництва є досить низькою. У 2008 р. 37,3% малих підприємств одержали збиток від звичайної діяльності до оподаткування, в цілому по малих підприємствах збиток склав – (-37482,2) млн. грн. Кожне мале підприємство забезпечило роботою лише 7 осіб, тоді як частка малих підприємств у загальній кількості підприємств складає 93,7%. Малі підприємства забезпечили зайнятість населення у працездатному віці лише 7,7%.

Разом з тим, досвід країн з розвинутою економікою свідчить, що більшою часткою свого багатства та міццю економік вони зобов'язані підприємцям. Так, у Великобританії, Німеччині, США, Японії, Польщі та Угорщині малі та середні підприємства є одним із найважливіших секторів економіки. Коли великі підприємства визначають науково-технічний і виробничий потенціал країни, то малі та середні підприємства являються найбільш масовою формою ділового життя, забезпечують соціально-економічну стабільність розвитку.

Сектор малих та середніх підприємств відзначається підвищеною динамічністю, гнучкістю, інноваційною активністю, здібністю до швидкого утворення нових виробництв і до генерації нових робочих місць. Стрімкий ріст малих та середніх підприємств в цих країнах пояснюється зацікавленістю урядів в розвитку сектора економіки, шляхом залучення широких мас населення до творчої підприємницької діяльності. В країнах з розвинутою економікою частка зайнятих в малому бізнесі складає від 52% у Великобританії до 78% - у Японії, а частка ВВП – від 50% - 52% в США, Польщі, Угорщини до 55% - 57% в Німеччині [4].

Якщо поглянути на передумови становлення малого та середнього підприємництва західних держав, то можна помітити, що цей процес був еволюційним. Підприємці розвинулись саме як клас. З точки зору суспільства саме підприємці є основою формування громадянського суспільства. Вони є носіями таких необхідних рис як незалежність думки, самостійність, рішучість та готовність відстоювати свої права та власність, а також готовність до кооперації з подібними до себе при захисті спільних інтересів. А така риса, як направленість на дію, робить їх готовими до спільного захисту своїх індивідуальних прав та свобод.

Наведені дані підкреслюють той факт, що забезпечення населення зайнятістю через найману працю можливо лише шляхом активізації підприємництва.

Складається парадоксальна ситуація: є потреба в товарах, є наявні ресурси для покриття цієї потреби, населення країни не забезпечене роботою, є людські ресурси. Для того, щоб об'єднати ці ресурси в процес перетворення їх в продукцію *недостає лише успішних вітчизняних підприємців.*

На сьогодні багато вчених (І.Є. Задорожнюк, С.Д. Максименко, Г.В. Ложкін і В.В. Спасенніков, Т.Ю. Кулаковський, Ю.Ф. Пачковський та ін.) приходять до думки, що всупереч поширеним уявленням проблема появи підприємця є не стільки правовою та економічною, оскільки психологічною. Наявність психологічних факторів формування підприємців свідчить про те, що вплинути на цей процес може відповідно розроблена та втілена в систему вищої освіти програма підготовки підприємців. Для цього суб'єкти освітянських послуг не тільки мають відповідні можливості, а й один із основних шляхів наближення освіти до ринку праці. Бо на сьогодні важко не погодитись зі словами В. Галицького, директора державного центру зайнятості, який стверджує, що освіта в Україні не відповідає потребам ринку [3]. На користь його думки варто навести дані про випуск робітників і фахівців з вищою освітою за останній 2009/2010 навчальний рік. В цей рік підготовлено 239,4 тис. робітників та 642,1 (I-II р.а.-114,8тис. осіб, III-IV р.а. – 527,3 тис.осіб) тисяч фахівців з вищою освітою, тобто випуски

робітників і фахівців з вищою освітою мають співвідношення 1 до 2,7.

Центральною фігурою підприємницької діяльності, від якої залежить ефективність господарської діяльності, є підприємець як особистість, з його спрямованістю, становленням та інтеграцією цієї особистості, з його індивідуально-типологічними особливостями, психічними процесами та системою саморегуляції. У 90-х роках минулого століття підприємці розпочали свою діяльність без будь-якої підготовки, без досвіду у цьому виді діяльності, без відповідних навиків роботи. На жаль, і на сьогодні вони не отримують відповідної підготовки, допомоги зі сторони держави у їх становленні. Не дивлячись на численні урядові документи та документи органів місцевого самоврядування щодо розвитку підприємництва в Україні, особа самого підприємця всіх обходить. Практично жоден із інститутів держави, окрім державної служби зайнятості, яка проводить відповідну роботу серед незайнятого населення щодо започаткування власної справи, не приділяє уваги підготовці підприємців.

В Україні склалися особливі умови формування підприємців, які є наслідком не тільки довгого періоду господарювання в умовах планово-командної системи управління, а й несуть відбиток сталінських реформ.

Своєрідною передумовою розвитку підприємництва в Україні є його історичні корені. Розвиток підприємництва в Україні безпосередньо пов'язаний з Російською Імперією, до складу якої входила наша країна.

Можна виділити чотири етапи розвитку підприємництва в Російській імперії. Поява підприємництва стала можливою лише з прийняттям реформ 1861 року. Росія з запізненням перейшла до індустріалізації економіки, що відбилося й на розвитку підприємництва: підприємництво спиралося не тільки на економічні методи, а й на адміністративні. Ставка робилася не на свободу підприємництва, як в розвинених країнах, а на державне регулювання. Спостерігалась жорстка підпорядкованість підприємництва загальнодержавним інтересам.

Найбільші можливості розвитку підприємництва для Російської імперії були в період другої половини 19 ст. та на

початку 20 ст. Однак, протиріччя суспільної і економічної системи негативно вплинули на його розвиток. Впровадження столипінських реформ під корінь винищило приватний інтерес і соціальну незалежність. Підприємницька діяльність не схвалювалася зі сторони інших груп населення. Це штовхало підприємців на обман, на обхід закону, котрий забороняв «все». Капіталізм в Царській Росії розвивався стрімко, а не повільно, як в інших країнах. Тому люди не встигли набути відповідних звичок, етичних та професійних норм, які б могли передаватися з покоління в покоління, що наклало відбиток на розвиток підприємництва.

Період 1917 – до початку 20 років характеризується широким витісненням підприємництва із економічного життя. Підприємницькі функції на себе взяла держава.

В період НЕП спостерігалось пожвавлення ділової активності. Однак, підприємництво розглядалось як явище невластиве соціалізму, тому умов для його розвитку не було.

Останній етап розвитку підприємництва був самим довгим і самим драматичним (кінець 20 років до другої половини 80 років) - це період панування адміністративно-командної системи управління. Із легального сектору економіки підприємництво практично витіснено, воно перемістилось в нелегальний сектор, в тіньову економіку. Підприємництво існує, але в малих масштабах і з великою небезпекою для підприємця. В тіні підприємці пробували реалізувати свій підприємницький досвід через спекуляцію, під прикриттям колгоспної та комісійної торгівлі.

Зважаючи на вище викладене можна зробити висновки – Україна не мала історичного досвіду розвитку підприємництва, а суспільство було позбавлено діяльності, в якій змогли б проявитися і розвинулися здібності до підприємництва.

Навіть той, невеликий досвід, який був у суспільстві, підприємці України не могли передати нащадкам, бо крім негативного досвіду розвитку підприємництва в складі Царської Росії та Радянського Союзу, Україна зазнала ще впливу сталінських репресій. Сталінська репресивна машина, здійснюючи політику «ліквідації куркульства як класу на основі суцільної колективізації», знищила не тільки куркулів та «підкуркулників»,

а й середняків. Таким чином, було знищено основний клас, який мав підприємницькі здібності з однієї сторони, а з іншої - в суспільство внесено негативне ставлення до підприємництва як до злочинної діяльності. Із зникненням цього класу зникли і напрацьовані методи і прийоми підприємницької діяльності.

Як результат, еволюційним шляхом сформувати клас підприємців немає можливості. У зв'язку з цим ми не можемо й запозичити зарубіжний досвід формування підприємців. Актуальність появи успішних підприємців у нашій країні вимагає шукати шляхи їхньої підготовки, тому що очікування їхнього формування еволюційним шляхом розтягнеться на роки, в той час як економіці країни вони потрібні уже зараз.

Тут освіта взагалі стоїть осторонь цієї проблеми.

Звернемося до деяких урядових документів щодо здійснення підготовки вітчизняних фахівців. Постановою Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2006 р. № 1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра визначено 49 галузей знань, серед яких за назвою відведено і місце підприємству. Це галузь знань 0305 «Економіка та підприємство». У складі цієї галузі виділено 10 напрямів підготовки, серед яких тільки один напрям у своїй назві передбачає вивчення підприємства – це «товарознавство і торговельне підприємство». Галузевий стандарт вищої школи «Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 «Економіка і підприємство» (шифр було змінено, стандарт діючий) тільки за напрямом «комерційна діяльність» (що відповідає галузі знань 0305 «Товарознавство і торговельне підприємство») передбачає обов'язкове вивчення дисципліни «Підприємницька діяльність». Усі інші 9 галузей знань, не дивлячись на те, що випускники отримують диплом бакалавра з «економіки й підприємства» не передбачають вивчення такої дисципліни ні серед обов'язкових, ні серед рекомендованих вибіркових дисциплін.

Фахівці, що отримали знання за галуззю знань 0305 «Економіка та підприємство», здавалося б мають знати усі нюанси підприємницької діяльності. Разом з тим, при підготовці

бакалаврів за такими галузями знань як: міжнародна економіка, економіка підприємства, управління персоналом та економіка праці, прикладна статистика, маркетинг, фінанси і кредит, облік і аудит обов'язкове вивчення дисциплін з підприємництва не передбачено, окрім того не рекомендовано їх вивчення і серед рекомендованих вибіркових дисциплін. Як тут не згадати слова директора центру зайнятості В. Галицького про відірваність освіти від дійсності.

Ще більш серйозною ця проблема постає, коли розглядати підготовку фахівців за тими спеціальностями, де випускники по праву могли б стати підприємцями у своїй галузі.

Якщо розглянути структуру малих підприємств в Україні, то можна помітити, що 55,3% із них це підприємства торгівлі та операцій з нерухомістю. При цьому в досить важливих для економіки країни галузях їх частки зовсім незначні: промисловість – 13,8%, будівництво – 11,1%, сільське господарство – 4,8%, охорона здоров'я – 1,3%, освіта – 0,6%.

На нашу думку, однією з причин такого становища є відсутність у галузевих стандартах підготовки фахівців відповідної галузі знань дисциплін, які б дозволяли отримати необхідний обсяг знань з *ведення підприємницької діяльності*.

Зважаючи на велику необхідність появи в економіці країни підприємців у різних видах економічної діяльності, виникає потреба шукати шляхи задоволення цієї потреби.

Одним із таких шляхів є включення системи освіти у вирішення проблеми забезпечення вітчизняної економіки підприємцями. При цьому, проведені нами дослідження, дають підставу стверджувати, що свій вклад у підготовку підприємців система освіти має забезпечити на всіх рівнях роботи з дітьми та молоддю: починаючи від дошкільних закладів, закінчуючи системою перепідготовки фахівців.

Висновки.

1. У вищих навчальних закладах за всіма напрямками підготовки у циклі професійно-орієнтованої підготовки як обов'язкову необхідно включити дисципліну «підприємництво», де дати можливість студентам усіх спеціальностей вивчити основні аспекти підприємницької діяльності. Цю дисципліну бажано

читати на 3 курсі, коли студенти уже набули якихось знань з обраної спеціальності, і ще мають можливість вивчити та поглибити свої знання з підприємництва. Серед рекомендованих вибіркових дисциплін вважаємо за необхідне передбачити пакет дисциплін «Поглиблене вивчення підприємництва», які варто включати до планів підготовки після освоєння дисципліни «підприємство». Склад дисциплін цього пакету необхідно підбирати з урахуванням навчального плану підготовки фахівців, аби уникнути дублювання окремих дисциплін, або не пропустити важливі для підготовки майбутніх підприємців дисципліни, що не увійшли до загальних планів підготовки бакалаврів. Проте, однозначно, до складу цих дисциплін необхідно вводити дисципліни з окремих розділів психології, з економіки, організації і права.

Наявність у циклі професійно-орієнтованої підготовки фахівців відповідної спеціальності дисципліни «підприємство» дозволить студентам визначитися зі своїми можливостями щодо підприємництва, а наявність пакету дисциплін «Поглиблене вивчення підприємництва» у циклі рекомендованих вибіркових дисциплін дозволить більш глибоко вивчити усі аспекти цієї діяльності тим студентам, які виявили бажання в подальшому зв'язати своє життя з підприємницькою діяльністю.

Такий підхід дозволить перейти й до інноваційного підприємництва, так як фахівець у вузькій галузі (наприклад, медицина, інженерія, агрономія тощо) зі знаннями базових аспектів підприємництва зможе побачити інновацію (власну чи запозичену) і втілити її в життя, тобто, як казав Й. Шумпетер: «оживити». На сьогоднішній день (2008 р.) в Україні лише 10,8% підприємств впроваджували інновації, серед них більша частина інновацій була по впровадженню нової продукції, яка є новою не для ринку, а лише для самого підприємства.

2. Аналіз зайнятості в Україні свідчить про значну кількість населення з вищою освітою, яка не може на ринку праці знайти роботу за фахом. А тому одним із завдань факультетів перепідготовки фахівців має стати підготовка підприємців для тих галузей, фахівцями яких є ці особи. На факультетах перепідготовки фахівців вищих навчальних закладів при вивченні пакету

дисциплін з підприємництва досить серйозну частку навчальних годин необхідно відводити психології з тим, щоб в першу чергу, адаптувати слухачів до цієї діяльності, інші дисципліни необхідно читати у відповідності до навчальних планів за нашою пропозицією.

3. За дослідженням зарубіжних і вітчизняних вчених підприємств характеризується низкою психологічних особливих рис, формування яких, за оцінками вчених-психологів, починається із раннього дитинства. В цьому контексті система освіти має включати і відповідний розвиток дітей в дошкільних та шкільних учбових закладах.

Вище викладене дозволяє зробити наступний висновок. Забезпечення зайнятості населення через найману працю безпосередньо залежить від розвитку підприємництва, ключовою фігурою останнього є підприємець. Формування особистості підприємця відбувається на всіх етапах розвитку людини, але корені цього формування лежать у дитинстві особи. Тому без переосмислення та перебудови системи освіти у цьому напрямку вирішити першочергові завдання щодо забезпечення зайнятостю населення та економічного зростання в країні практично неможливо.

1. Постанова КМУ від 13 грудня 2006 р. №1719 «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра»

2. Галузевий стандарт вищої школи «Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напрямку 0501 «Економіка і підприємництво», затверджений міністром МОНУ 07 червня 2006 р.

3. Галицький В. Система освіти в Україні не відповідає потребам ринку. / В. Галицький // Газета по –українськи. – www.profosvita.org.ua/uk/career/articls/20.html

4. Опыт Великобритании, Германии, США, Японии, Польши и Венгрии в развитии малого предпринимательства [Електронный ресурс] © НП «Московский центр развития предпринимательства»: <http://www.Giac.ru/content/document>

5. Ринок праці. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>

6. Статистичний щорічник України за 2008 рік [Електронний ресурс] – К. «Консультант»,– 2008. – 576 с.